

Lezing Europa - Job Cohen - Brussel, 11 mei 2010

GESRPOKEN WOORD GELDT

'Zoals een opgezet konijn in een vitrine niet prijsgeeft hoe het ooit eten vond, zich voortplantte, van een vos schrok of door het bos huppelde, zo leert een formele doorsnede van een politiek systeem weinig over zijn concrete werking in de geschiedenis. Je kunt wel zeggen: hier zit de mond en hier zitten de geslachtsorganen, of daar de kiezers en daar het gerechtshof, maar dan mis je wat het leven aandrijft en boeiend maakt: de tijd, de grote bringer van vernieuwing.'

Dit schrijft Luuk van Middelaar in zijn prachtige proefschrift *De Passage naar Europa*. Het gaat over de geboorte van het politieke Europa en over hoe, sinds haar geboorte in de jaren 50, dat Europa zich ontwikkeld heeft. Om dit moeilijke proces helder in kaart te brengen, onderscheidt Van Middelaar drie sferen. De buitenste sfeer is die van de verzameling soevereine staten in Europa. Die jagen hun eigen belang na en het zoeken naar evenwicht tussen die verschillende belangen is het wezen van de Europese samenwerking. De binnenste sfeer is ontstaan met de totstandkoming van de Europese Gemeenschappen in de jaren 50 van de vorige eeuw, waarbij op basis van een unieke rechtssfeer stapsgewijs verder kon worden gewerkt aan een ruimte waarbinnen op steeds meer terreinen het recht van de verdragen sterker moest worden dan het recht van de sterkste. Tot zover is het redelijk bekende kost: wij maken al jaren onderscheid tussen wat van de lidstaten is en wat van de Unie.

Maar dan komt Van Middelaar met de 'tussensfeer'. "Deze sfeer is een tussenwereld naar eigenschappen, nu eens overlappend naar buiten, dan weer met binnen. Het is ook een tussenwereld naar functie; haar rol is te verbinden, relaties leggen, gebeurtenissen op te vangen, overgangen te maken." (p. 32). In de tussensfeer wordt voortdurend onderhandeld, wordt gezocht naar het verzoenen van het nationale belang met het algemene Europese belang, worden Noord en Zuid, Oost en West, groot en klein genoodzaakt onderling tot een vergelijk te komen.

Die politieke tussensfeer onttrekt zich grotendeels aan de waarneming van Europese burgers. Het beeld is daardoor gevestigd dat 'Brussel' en de lidstaten met de ruggen

tegenover elkaar staan en dat ons belang steeds op Brussel moet worden veroverd. Van Middelaar laat met zijn 'tussensfeer' op originele wijze zien dat die tussensfeer de plek is waar Brussel en de lidstaten elkaar ontmoeten en waar zij in een eeuwige zoektocht naar steeds nieuwe balansen het politieke Europa vorm geven. Daarbij ontmaskert hij niet alleen de valse tegenstelling, maar ook de gesneefde pogingen om publieke steun te verwerven voor het project door Europa kunstmatig op een staat te doen lijken. Dat noemt hij de 'Duitse sfeer', die, in navolging van het ontstaan van Duitsland in de negentiende eeuw, van de Europeanen 'een volk' wil maken, met een gezamenlijke identiteit. In de beginjaren van de Europese integratie leek dit nog te werken, inmiddels wekt deze benadering bijna overal in Europa wrevel omdat mensen het gevoel hebben dat zij dan hun eigen identiteit zouden moeten offeren op het Europese altaar.

Met het toenemen van de wrevel, werd een tweede benadering populair, die Van Middelaar de 'Romeinse' noemt. En dat is het Europa van de concrete voordelen voor de burger: grenzeloos reizen, lagere roamingtarieven, overal euro's tappen, dat soort zaken. Dat zijn voordelen die voor burgers ook echt van betekenis zijn. Maar natuurlijk staan tegenover die voordelen ook nadelen, zodat wie het toch al niet vertrouwt, snel alle nadelen op weet te sommen: grenzeloos reizen voor Roemeense criminelen die als ik euro's wil tappen mijn pinpas skimmen. Dus vlakken de nadelen de voordelen al snel weer uit, als we de Europese samenwerking inkoken tot alleen concrete resultaten.

Daarom bepleit Van Middelaar een derde benadering, die hij de 'Griekse' noemt – wat niks met de crisis, maar alles met de Griekse filosofen te maken heeft. Die benadering moet ertoe leiden dat mensen Europa gaan zien als hun eigen zaak, als een kwestie die hen rechtstreeks aangaat, waar zij niet alleen een direct belang bij hebben, maar ook waarde aan hechten, omdat het waardevol is voor de toekomst van hun samenleving. Het begint met het geven van inzicht, zoals Van Middelaar doet. 'Je gaat het pas begrijpen, als je het ziet', om met Cruyff te spreken. En Van Middelaar laat ons zien dat de lidstaten en 'Brussel' niet elkaars vijanden zijn. Het zijn onderdelen van de motor die moet leiden tot oplossingen voor vraagstukken die niet alleen meer door de lidstaten zelf kunnen worden aangepakt. Maar dat inzicht heeft pas zin als het ook leidt tot het besef dat wij onderdeel zijn van een Europese waardengemeenschap die tot doel heeft iedereen verder te brengen door belangentegenstellingen op een vreedzame manier en binnen afgesproken rechtsregels in balans te brengen.

Overigens kan ik me ook nog een vierde benadering voorstellen, de Hollandse

'koopman' benadering. Dan gaat het niet om voordelen als makkelijker kunnen pinnen in het buitenland, maar om de grote voordelen die de Europese samenwerking een open handels- en transportnatie als Nederland heeft gebracht en nog steeds brengt. Dan gaat het erom waaraan en hoe we ons geld verdienen om onze welvaart en collectieve voorzieningen te kunnen betalen. Zo heeft het CPB wel eens berekend dat afspraken over vrijhandel 1400 euro per persoon per jaar hebben opgeleverd. Dat voordeel is echter niet altijd even concreet en zichtbaar aan te wijzen, in tegenstelling tot de betalingen die we aan Europa doen.

Wat je ook van deze ingewikkelde, hortende, vaak onzichtbare Europese motor mag vinden, het is heel wat beter dan de *traditionele* Europese methode om verschuivingen in de balans tussen landen tot een nieuw evenwicht te brengen. Eeuwenlang leidden deze verschuivingen met een verrassende regelmaat van ongeveer eens in de dertig jaar tot een bloedige oorlog. Daarmee hebben we definitief gebroken door het zoeken naar evenwicht onder het regime van verdragen en rechtsregels te brengen. Bij alle chagrijn die Europa weet op te roepen, is toch bij de meeste Europeanen het intuïtieve besef aanwezig dat een Fransman niet duurzaam welvarend kan leven als dat ten koste gaat van een Duitser of een Nederlander. Dat geeft misschien niet altijd een goed gevoel, dus sluiten we onze ogen er wel eens voor, maar we weten donders goed dat het de realiteit van vandaag en morgen is. Dan is het ook maar verstandig daarnaar te handelen.

De onduidelijkheid van het politieke proces heeft ertoe geleid dat het vaker om het spel dan de knikers leek te gaan. Tel daar bij op het gevoel dat Europa een macht op zichzelf dreigt te worden, de vaak onbegrepen en onnodige bemoeienis van 'Brussel' met nationale zaken en het onvermogen zaken te veranderen en aan te pakken als het er echt toe doet – dan is het logisch dat mensen afhaken. Dit afhaken, dit gebrek aan draagvlak voor Europa, is een fundamenteel probleem. De uitdagingen van de globalisering kunnen we alleen het hoofd bieden als er draagvlak is voor Europa. Dat vereist dat we Europa weer helder definiëren als wat het is: een *methode* om de tegengestelde en gezamenlijke belangen van de lidstaten op vreedzame wijze en op basis van het recht zo bij elkaar te brengen dat heel Europa daar op termijn beter van wordt. Dat vereist ook dat de ongerustheid en het wantrouwen van Europese burgers jegens Europa serieus worden genomen. En dat vereist dat duidelijk wordt gemaakt wat er op het spel staat.

Wat er op het spel staat zijn drie dingen. Ten eerste: het belang van de eigen burgers, hun welvaart en hun veiligheid. Ten tweede: een effectieve aanpak van wereldwijde problemen. Ten derde: de waarden die Europese naties gemeen hebben.

Wanneer wij denken aan het belang van de eigen burgers en hun welvaart, kunnen wij op dit moment niet om de financiële crisis en de gevolgen ervan heen. De Griekse tragedie van de afgelopen maanden werd mogelijk omdat opeenvolgende regeringen daar de boel belazerd hebben. De Griekse overheid zal nu onvoorstelbaar hard moeten ingrijpen en haar uitgaven met een tiental procenten moeten terugschroeven, terwijl de belastingen een tiental procenten omhoog zullen gaan. 'Wie zijn billen brandt, moet op de blaren zitten', ik denk dat we het daar snel over eens zijn. Vriend en vijand zijn het er ook over eens dat de Griekse premier Papandreou bereid en in staat moet zijn het nodige te doen. Griekenland moet onder streng toezicht komen om te verzekeren dat de benodigde hervormingen en gigantische bezuinigingen worden gehaald. Dat is een absolute noodzaak, gedurende de komende jaren. Als dat goed gaat, zijn de leningen aan Griekenland verantwoord.

Het risico voor de belastingbetalende burger is dan in ieder geval aanmerkelijk kleiner dan als er niets gebeurt en de boel ineens stort. Omdat een failliet Griekenland zijn schulden helemaal niet meer zal terugbetalen, zodat al die Europese banken die Griekse staatsobligaties hebben miljarden euro's moeten afschrijven, een rekening die vroeg of laat bij de burgers terechtkomt. Omdat wij als handelsnatie wel varen bij een sterke en stabiele euro en wij onze kapitaalgedekte pensioenfondsen willen beschermen. Omdat het in de steek laten van Griekenland een open uitnodiging is aan alle speculanten om het volgende Europese land als doelwit te nemen en zo weer een nieuwe financiële catastrofe te veroorzaken. En omdat we lering hebben getrokken uit het debacle van Lehman Brothers. Eigen belang dus!

Waarom konden de Grieken zo lang met cijfers goochelen? Veel Europese landen, Duitsland voorop, voelden niets voor streng Europees toezicht op de statistieken. Dat is dus wel nodig en er moeten nu dus snel strenge Europese regels komen om herhaling van het Griekse bedrog te voorkomen. Dat betekent dat het verzamelen en interpreteren van statistieken op basis van uniforme en onderling afdwingbare regels zal moeten gebeuren. Gebeurt dat niet of onvoldoende, moet het mogelijk zijn sancties op te leggen, bijvoorbeeld door een deel van de structuurfondsen te bevriezen, totdat het weer in orde is.

Maar hiermee zijn we er nog lang niet. Kijk wat er in de afgelopen weken is gebeurd. De onrust op de financiële markten is zo groot, dat al met een verkeerde druk op een knop de beurzen in totale paniek kunnen raken. Als een kredietagentschap als Moody's de rating van een land licht aanpast, storten financiële speculanten zich als bloeddorstige roofdieren op dat land, waardoor de rente waartegen dat land kan lenen binnen uren procentpunten omhoog kan schieten. Zo zadelen die speculanten de burgers van dat land in een paar uur tijd met miljarden extra schulden op, die vroeg of laat door die burgers terugbetaald moeten worden.

Het is in die zin een majeure stap die de lidstaten samen met de ECB en het IMF afgelopen weekend in Brussel hebben gezet. Nog veel moet worden uitgewerkt, maar aan de wil en het vermogen van de lidstaten om de rust op de financiële markten te doen terugkeren en de euro te beschermen kan niet getwijfeld worden. Dit vind ik van grote betekenis voor de Europese samenwerking en het vermogen van Europa om vervolgens ook verdere stappen te zetten. Verdere stappen zijn nodig, want met het noodplan zijn de structurele problemen op lange termijn nog niet opgelost.

Bij 'verdere stappen' ontstaan er al snel zorgen over onze soevereiniteit. Maar de Griekse tragedie leert ons een belangrijke les over Europese samenwerking en soevereiniteit. Er was te weinig controle op Griekse statistieken omdat landen hun eigen soevereiniteit wilden behouden. Er kon niet tijdig worden ingegrepen bij laks begrotingsbeleid omdat landen hun eigen soevereiniteit wilden behouden. Maar wat nu helder blijkt is dat de zelfde vrijheid en soevereiniteit die zij voor zichzelf willen koesteren, door anderen kan worden misbruikt om gedrag ten toon te spreiden waar we allemaal nadeel van ondervinden. De conclusie daaruit is dat ons nationaal belang het beste gediend is als een *onafhankelijke* autoriteit in naam van ons allemaal, ons recht doet. Het alternatief is een schijnsoevereiniteit, een schijnvrijheid die suggereert ons nationaal belang te dienen maar ondertussen anderen de mogelijkheid geeft ons belang te schaden.

Een drietal zaken vraagt nu met grote urgentie om actie om te voorkomen dat we nogmaals in een dergelijke crisis terecht kunnen komen.

Ten eerste zullen naast Griekenland ook Spanje en Portugal nu fors moeten bezuinigen om hun tekorten van boven de 10% terug te dringen. Dat er nu een vangnet is gemaakt, betekent natuurlijk niet dat deze landen achterover kunnen leunen. Integendeel, het betekent dat deze landen hun verantwoordelijkheid moeten nemen en er alles aan moeten doen om te zorgen dat ze niet in dat vangnet terechtkomen. Zoals ook

Nederland, in een situatie die onvergelykbaar is omdat ons tekort door ingrijpen van het laatste kabinet al in 2013 weer op 3% zit, zoals ook Nederland zijn verantwoordelijkheid neemt om dit tekort verder terug te brengen. Wat mij betreft met eerlijke en verstandige structurele hervormingen.

Ten tweede, we hebben strengere regels, meer toezicht, betere naleving en meer coördinatie van economisch en financieel beleid nodig. Het Griekse voorbeeld heeft laten zien dat eigen belang onvoldoende is om grote ongelukken te voorkomen. Weinigen zullen beweren dat Griekenland in het eigen belang heeft gehandeld door de zaak zo uit de hand te laten lopen. Maar ook de financiële markten blijken niet voldoende in staat landen te disciplineren. In elk geval niet tot het te laat is. Paniek en speculatie doen de rest. Dan ligt er nog maar een weg open. Aanscherpen van de regels van het Groei- en Stabiliteitspact, betere naleving en vroegtijdig ingrijpen. Daarmee verliezen we schijnsoevereiniteit, terwijl wij bij vroegtijdig ingrijpen feitelijk onze soevereiniteit weer terugwinnen. Daarvoor moeten wij dus bereid zijn elkaar vroegtijdig bij de les te houden en ook maatregelen te treffen als landen niet doen wat is afgesproken. En indien Merkel en Sarkozy menen wat zij afgelopen week aan voorstellen deden, zullen zij moeten beginnen te laten zien hoe ook zij – de grote landen - zich aan de spelregels zullen houden.

Ten derde is het inmiddels een kwestie van mondiaal belang om de financiële sector onder controle te brengen door strakkere regelgeving en de hervorming van de financiële markten. Deze sector gaat zich niet vanzelf beter gedragen en zal alles wat mag en niet verboden is doen om geld te verdienen. Dus moeten er dringend spelregels komen die gelden voor de zelfde schaal als waarop de bankensector opereert, en dat is mondiaal. Nationale maatregelen zijn in dat opzicht lapmiddelen en leiden tot het verplaatsen van het probleem en tot onzalige concurrentie tussen landen, omdat de banken die landen zullen opzoeken waar de regels het minst streng zijn. Dus moet Europa ervoor zorgen dat er samen met de Amerikanen een geloofwaardig en streng controleregime komt op het internationale bankwezen. De overheid zal veel strakker moeten aangeven wat banken wel en niet mogen doen. Er moet een einde komen aan het roekeloze gedrag waarbij met honderden miljarden financieel roulette wordt gespeeld. Banken moeten weer gaan doen waarvoor ze bedoeld zijn en dat zal alleen gebeuren als ze daartoe door de overheid worden gedwongen. Zoals Peter Blom, directeur van Triodos Bank, vorige week in de Volkskrant schreef: “banken zijn te belangrijk om aan bankiers over te laten”. Met andere woorden: we kunnen niet langer

toestaan dat we ons door het financiële systeem LATEN beheersen. Het wordt tijd dat we het financiële systeem GAAN beheersen.

Er staat meer op het spel, namelijk de effectieve aanpak van al die andere grote mondiale uitdagingen waar onze samenlevingen voor staan. Of het nu gaat om de klimaatcrisis, de watercrisis, de voedselcrisis of de energiecrisis, de hele wereld wordt er door geraakt. Echte, duurzame oplossingen zullen dus ook met medewerking van alle delen van de wereld tot stand moeten komen. De spelers op dit wereldtoneel zijn volgens de spelregels van het internationale recht de soevereine landen, doorgaans natiestaten, die lid zijn van de internationale gemeenschap. Volgens datzelfde recht zijn alle soevereine landen gelijk. Maar de praktijk is anders. Zeker in de laatste twintig jaar zijn wereldvraagstukken stap voor stap zaken geworden die tussen continenten worden uitonderhandeld. Althans, de spelers die er toe doen, zijn landen met een (welhaast) continentale omvang. Twintig jaar geleden was daarbij de Amerikaanse hegemonie overheersend, maar dat tijdperk is stilaan ten einde gekomen, door de relativering van de Amerikaanse positie en de opkomst van grote spelers in Azië en andere continenten. Dat biedt Europa kansen, maar schept ook grote verantwoordelijkheden. De kans is dat in deze veranderende wereldorde de Europese rol aan gewicht kan toenemen. De verantwoordelijkheid die wij dragen is dat deze kans niet mag worden verspeeld, want zij zal zich niet eeuwig blijven voordoen. De vraag waar Europa voor staat is of wij bereid zijn het nodige te ondernemen om spelmaker te zijn in deze tijden van grote veranderingen, of dat wij ons laten reduceren tot speelbal van andere spelers, die wel in staat zijn zich op wereldschaal te mobiliseren.

Ten slotte, het derde wat er op het spel staat. Dat zijn de waarden die de Europese landen delen. Wij Europeanen zien vooral de onderlinge verschillen tussen onze landen, verschillen die nog eens worden benadrukt in tijden van crisis als het ene land harder wordt getroffen dan het andere. Maar van buiten Europa ziet men vooral de overeenkomsten tussen die 500 miljoen Europeanen. In grote lijnen delen Europeanen de wens te wonen in een samenleving waar mensen bereid zijn elkaars risico's te delen. Europeanen vinden dat onderwijs voor iedereen toegankelijk moet zijn, ongeacht inkomen of sociale status. Europeanen vinden dat ouderen goed verzorgd van hun levensavond moeten kunnen genieten, dat mensen die hun baan verliezen in een eerlijk vangnet terecht moeten komen, dat goede gezondheidszorg voor iedereen bereikbaar moet zijn. Europeanen willen ook in overgrote meerderheid een economisch model dat gebaseerd is op overleg tussen werkgevers en werknemers, zij willen een overheid die

zodanig stuurt dat die welvaartssamenleving die zij zoeken ook tot stand komt of duurzaam blijft bestaan.

In alle andere delen van de wereld wonen mensen die met bewondering kijken naar die unieke mix van Europese waarden en verlangens die het Europese model maken. In Azië, Afrika, Latijns-Amerika, tegenwoordig zelfs in de VS worden onderdelen van deze mix uit Europa overgenomen. Maar nergens komt die mix op dezelfde wijze voor als op ons continent. Bij alle nationale en culturele verschillen, is dit een unieke overeenkomst tussen alle Europeanen. Dat blijft de basis van Europese samenwerking. De waarden die wij delen. Die waarden kunnen alleen duurzaam worden gerealiseerd, als wij de schaal van ons handelen aanpassen aan de schaal van de problemen die wij moeten aanpakken en de kansen die wij moeten grijpen. Vaak is die schaal nationaal en dan volstaat optreden van de nationale overheid. Maar steeds vaker is die schaal internationaal en hebben wij bundeling van nationale inspanningen op het niveau van de Europese overheid nodig om voor onze burgers de resultaten te boeken die zij wensen. Als Europa zich toelegt op de aanpak van kwesties die de landsgrenzen *overschrijden*, vormt zij geen enkele bedreiging voor onze nationale soevereiniteit, maar geeft zij die soevereiniteit juist een nieuwe betekenis. Immers, uitsluitend nationaal handelen bij grensoverschrijdende problemen zal niet effectief blijken, waarmee de nationale soevereiniteit een lege huls is, aangezien de nationale staat niet bij machte is ontwikkelingen te beïnvloeden en in de ogen van de burgers dus faalt. Via de Europese schaal kan dan wel resultaat worden geboekt en dat geeft de soevereiniteit betekenis. Van Middelaar zal deze redenering wel iets te 'Romeins' vinden, maar Nederlanders zijn nog steeds gevoelig voor concrete resultaten. Wij blijven het volk van 'boter bij de vis' en van 'eerst zien, dan geloven'. En daar is niks mis mee.